

חֲשׁוֹנוֹת

עוד עומד באזני קולו של רבנו בעמדו בתפילה. הניגון המיוחד לו, שיש בו מן הליבוב ויש בו מן החינוך, מן האהבה ומן היראה. אם רצונך לעמוד כעומד לפני המלך, די לך לזכור תפילתו של רבנו ולבך מכוון. כמה מן הטובה עשה עמנו רבנו כשניגש לעבור לפני התיבה.

כי אמנם רבנו מלמד גדול היה, פדגוג אמן. כמעט אפשר לומר, אין לך מעשה ממעשיו שאינו מכוון לייעור את התלמידים, לחנכם ולהדריכם. ולא זו בלבד, אלא גם במעשים שלא עשה, ובדיבורים שלא דיבר, כמה לימודים לימדנו. היתה בו ברבנו סבלנות מופלאה, להאריך אף ולהעביר בשתיקה על משובותינו ומשוגותינו, על עזותנו וחפזנו. די היה לו במה שאנו יודעים שהוא יודע שאנו יודעים שהוא יודע. די היה לו ברמיזה דקה, ידעתי בני ידעתי, ואיני דובר אליך מאום, אדרבה נוהג אני עמך כמימים ימימה, ודי לי בבושתך כלפי עצמך בשטות ששטית, ואתה דע לך, התבונן והשתונן. אמר לי רח"ט שאמר רבנו, מחצה ממלאכתי שתיקה.

דרך תופסי ישיבות ואוחזי כוללות, למשוך מושכות השלטון בחזקה רבה, לבל יישמט שום דבר שייעשה שלא כרצונם בדקדוק גמור. ואילו רבנו היה אומר, אם תשמע דברי, לא מפני שאני אמרתי אלא מתוך שמסתברים לך. כמה מן ההתגברות והאיפוק צריך אדם שתלמידיו כפופים לו כל כך, להעביר על המידה. ויתר מכך, לשמוח באפרוחיו שנתפקחו עיניהם, כאדם השמח בבנו תינוק שמעיד ונפל ומעד ונפל, עד שהתחיל לילך בכח עצמו. לשמוח שאין כולם טבועים בחותם אחד, אלא דעותיהם שונות זה מזה, ומשקעיו של זה ובליטותיו של זה תצא השלמות. זהו אדם גדול.

אילו חפץ רבנו להימנות על אנשי השם אשר לשמותם כורעים עלי אדמות, אילו חפץ יכול היה בקל. הדרך כבושה היתה מכבר ואין לו אלא ללכת אט אט ולענות הן הן. אבל רבנו איש האמת, מאס בכבוד המדומה ובלגינות עם, ויבזם. וכל חנף ומלחך דחאו רבנו וסילקו בשתי ידיים, שחק לו לעג לו. טובה היתה לו פינה אחת קטנה, ערוגה ותעלה סביב סביב, אותה עדר וישקנה. פינה אחת שמשתדלים בה לעמוד על דרכו של מקום, שהוא מקומו שלעולם ואין העולם מקומו. שמבקשים בה מהו רצונו, ואין יודעים אותו מקדם מראש.

העיקר הגדול שלימדנו רבנו, כפי שאמר בעצמו, לצאת מכלל שאינו יודע לשאול. לעיין ולהתבונן בכל דבר ודבר מהו ומה גדרו והיכן מקומו, הלהעשות אם להעזב. כמעט כל דבר שבאנו לשאול לפניו, היינו חשים שכבר דן בו ובחנו ועמד על טיבו. חכם גדול וחרף שכזה, ברי שהיו באמתחתו חידושים אין מספר וביאורים אין חקר. וכן האמת. אף על פי כן נתאפק רבנו ונתגבר כארי, לא חש לחזור שוב ושוב על העיקרים שחפץ להנחילנו ולהשריש בנו. לא עייף ולא נלאה, והשליך ברכ השינון ויפי החידוד אחרי גוו. רגיל היה לומר, שמעתם זה ממני אלף פעמים ועתה שמעו אלף ואחת.

רבים תמהו על רבנו, שהיה נראה כאומר דבר אחד ועושה דבר אחר. אבל פקחות שהיתה ברבנו, אותה חכמת המעשה שלא כל אדם זוכה לה, היא שעמדה לו להבדיל בין עולם האצילות ועולם המעשה. להבין ולהשכיל שאין הדברים יורדים למטה בדרך שהם נבחנים בה בשרשם למעלה, כלשונו, ועם זה לזכור את בראשית במס' שבועות. לדעת ההפרש בין אימתי יגיעו מעשי, לבין כשאני לעצמי מה אני. גם זה מן האיפוק, ורבים הטועים, ולואי ונזכה.

כשזעק מורנו הרי"ז בהספד, כמה עמודי דנורא מפסיקים בינינו לבין רבנו, געינו כולנו בבכייה גדולה. ראינו דלות מעמדנו ושפלות מצבנו ועליבות מדרגתנו, לעומת האדם הגדול שהיה לנו ואיננו. על עצמנו בכינו. באמת חסרוננו של רבנו לא יוכל להימנות. אבל כבר אמר החכם, אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על זה. זכינו לראות אדם גדול שמתהלך לפני אלהיו. נשתדל להתאמץ בדרכים שהולחנו בהן, וזכרוננו ננצור לעד, תורתו מליבנו לא תמוש. היא הזכות והוא השכר.